

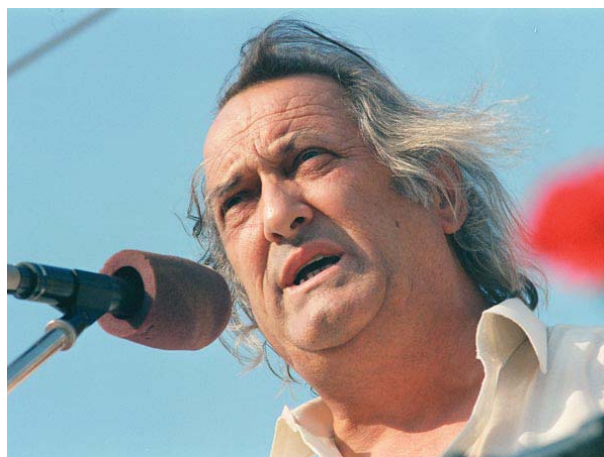
TRECUTUL ESTE CU TOTUL IMPREVIZIBIL. O REVENIRE NECESARĂ LA ION VATAMANU

Dr. hab. Aliona GRATI

Titlul de față are drept pretext cunoscuta butadă a lui Orwell: „Nimic nu este mai imprevizibil decât trecutul”. Renumitul scriitor englez se referea la faptul că în comunism trecutul deveniseră un bun interpretabil, o ficțiune convenabilă pentru a justifica prezentul. Acum nu ar mai trebui să fie o noutate pentru nimeni faptul că politrucii reamenajau istoria națională, „înzestrând-o” cu mituri și eroi butaforici pentru a prezenta dominația partidului în lumina unei continuități firești. Urmărind să obțină o docilitate absolută, Puterea avea nevoie de solidarizarea totală cu viziunea și concepțiile majorității etnice. Nu ne este greu să înțelegem felul în care era instrumentalizată istoria întrucât asistăm și astăzi la astfel de trucuri manipulative. E suficient să amintim povestea de prost gust despre așa-numitul „drapel al lui Ștefan cel Mare” în mâna unor la fel de bizari „stataliști”.

Eu aș vrea să aduc discuția asupra unui trecut mai recent, încadrat în segmentul temporal 1987 și 1991. În căutarea unor informații pe internet despre poetul Ion Vatamanu, pe care în mai 2012 l-am comemorat cu ocazia celor 75 de ani de la naștere, am dat de un film pe *youtube* ce mi-a oferit posibilitatea să mă scufund în atmosfera începuturilor mișcării naționale cu sublimele ei evenimente: Podul de Flori, Marile Adunări Naționale, întrunirile la Teatrul Verde și Căpriana. Am constatat cu regret că aproape nimic sau foarte puțin a mai rămas din entuziasmul și optimismul acelor timpuri. Mi-am pus în mod normal întrebarea: ce știu tinerii despre acest trecut cu valoare incontestabilă în istoria noastră?

Bănuiesc, ei nu știu prea multe, mai ales că în mediile celor tineri funcționează un fel de mecanism al amneziilor induse prin aglomerația de informații, cu dispunere haotică, neselectivă și deseori nesemnificativă, măcinându-le creierii, deformându-le facultățile de memorizare. Atunci când e vorba de informații privitoare la trecut, acestea apar într-o formă seacă, scurtă, fără implicare, fără problematizare. Sistemele mass-media înlocuiesc diabolic cenzura, dirijând dictatorial percepția valorilor. Tre-

Ion VATAMANU
(01.05.1937-09.08.1993)

cutul riscă să dispară din conștiința multora, fără să lase urme. Or, se știe bine că *viitorul este totdeauna o proiecție a trecutului*. Așa stând lucrurile, ceea ce a fost acum douăzeci de ani se poate lesne reinventa și această mistificare poate fi atât inocentă, din cauza ofertei informaționale egalizatoare, cât și, ce e mai rău, unii o pot mistifica interesat. Peste douăzeci de ani, versurile sarcastice ale lui Ion Vatamanu iată că sunt valabile: „Un popor de felul nostru/ E copil la bătrânețe/ Are-o lecție de istorie/ Dar nu știe cum s-o-învețe” (*Un popor de felul nostru*).

Maurice Halbwachs, un filosof și sociolog francez, constată în studiile sale că memoria colectivă nu conservă trecutul ca atare, ci îl reconstruiește pe baza unor cadre predefinite. Memoria nu este o istorie a faptelor trecute, aceasta fiind o facultate care se folosește de materia primă a prezentului, suportă presiunile și nevoile prezentului. Nu vom avea o singură memorie a mișcării naționale, nici chiar în cadrul aceleiași societăți, ci mai multe memorii ale evenimentelor și ale personalităților animatoare din perioada anilor '90. De noi depinde în mare parte dacă acest trecut va fi reevaluat corect și ca atare pozitiv, așa cum, în mare, a fost de fapt.

Într-un articol substanțial, Mircea Martin pune problema necesității unei urgente reevaluări a „patrimoniului moral și simbolic” în contextul integrării europene și globalizării. După două decenii de tranziție haotică și dizolvantă, este necesar un bilanț asupra moștenirii culturale pe care o primim și o asumăm. Nu e vorba de o moștenire culturală doar în sensul creației intelectuale și artistice, ci în acela al „exemplarității morale și al semnificațiilor simbolice”. De fapt, e ceea ce Blaga numea „o moștenire de îndemnuri”. În viziunea profesorului

bucureștean, patrimoniul moral și simbolic constituie acel „depozit de umanitate pe care îl reținem din istoria mai îndepărtată sau mai recentă pentru că îl considerăm purtător de semnificație, de valoare și de exemplaritate” [1, p. 9].

Ion Vatamanu poate cu siguranță oferi un model de exemplaritate pentru memoria noastră – ca om al cetății, angajat într-un moment crucial în treburile publice (ale res-publicii), ca scriitor ce și-a asumat rolul de *poet-tribun al mișcării naționale din anii 1987 și 1991*. Alături de nume de scriitori ca Leonida Lari, Ion Hadârcă, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, cel al lui Ion Vatamanu se identifică cu un segment temporal cu semnificații simbolice în istoria națională. E adevărat, sintagmele *poet-tribun, scriitor angajat* au fost otrăvite timp de jumătate de secol de politica de comandă, autoritară și constrângătoare, fabricând *poetul-tribut*, care a fost un mercenar al Puterii și care și-a trădat adeseori vocația pentru avantaje derizorii. Cuvântul *politic* însă nu poate fi rupt de etimologia lui nobilă, ce îl plasează pe scriitor în familia civismului și a interesului cetățenesc.

Relația literaturii cu politica fusese într-atât de pervertită în comunism încât scriitorii care se implică în această sferă a societății după '87 sunt priviți cu suspiciune. Literatura și politica sunt până la urmă cele două fețe ale participării scriitorilor la viața comună. Una este orientată spre realitate, spre prezent, cealaltă – spre idealitate, spre virtual și viitor, dar ele, cel puțin în anumite perioade, îi implică în aceeași măsură. Între literatură și politică există o relație inexplicabilă, greu de definit, dar evidentă. O astfel de literatură în dialog cu politica merită un loc aparte în moștenirea noastră în curs de revizuire. Mai ales că în Occident, în special în cadrul *studiilor culturale*, există o tendință de revalorificare a contingenței socio-politice a artei, drept replică la discursul acelora care promovează „autonomia esteticului” ca fiind unicul criteriu de recunoaștere a valorii artistice.

În istorie există momente de pericol colectiv, când poetul se apropie de acțiunea politică, asumându-și o voce colectivă, un glas public al semenilor săi (*poeta vates*). A fi scriitor adevărat în aceste momente înseamnă a formula imperative cetățenești, a striga răul, în pofida oricăror pericole. Artiștii cuvântului nu sunt doar „ingineri ai sufletului omenesc”, ei își dobândesc numele și renumele pe măsură ce își dovedesc capacitatea de a se angaja în bătălia de idei folositoare. Scriitorul are datoria de a

fi necruțător cu politicul atunci când acesta îi apare ostil. Deși e nevoie ca arta să se pună în slujba unei idei politice, în momentul în care aceasta se transformă în act, e necesară întoarcerea la independență, căci imaginația artistică trebuie, în mare, să rămână liberă față de angajamentele sociale.

A fi *poeta vates* înseamnă a cultiva o poezie mesianică, concepută ca o *armă care cântă*. Cu siguranță Ion Vatamanu a fost un formator de opinie și un îndrumător de conștiințe. El și-a asumat rolul de martor al stării semenilor săi, pe de o parte, și de justițiar elucidând adevăruri nerecunoscute, pe de altă parte. Poezia lui Ion Vatamanu, cu osebire cea din volumul *Atât de mult al pământului*, are toate datele unei poezii angajate, care nu e pentru saloanele elitiste, ci sunt menite să hipnotizeze publicul larg, masele învolburate. Această poezie îl situează pe Ion Vatamanu la granița dintre *scenă și lume*, dintre condiția de *actor* și cea de *poet*.

Cuvântul poetului-tribun trebuie să aibă forță de predicție, patos solidarizant, freamăt stimulator atât de necesar istoriei în mers. Memoria dezvăluie modele celebre ale unei astfel de poezii prin care poezii devin militanți ai neamului, preoții unui cult al patriei. În cazul literaturii române poezii pașoptiști și Mihai Eminescu constituie momentele ideale de referință. Poetul marilor esențe ale românismului a devenit și o mare conștiință politică națională de cel mai avansat nivel, angajându-se activ, în calitate de gazetar, în marile frământări și chestiuni ale secolului al XIX-lea. Am putea trece în revistă programul poezilor suprarealiști Ion Vinea, Stephan Roll, M. R. Paraschivescu, Geo Bogza, Gherasim Luca, Paul Păun, Gelu Naum, Virgil Teodorescu ș.a., care au optat pentru o literatură angajată ce ar exprima înverșunarea împotriva oprimirii. Aceștia au înaintat dezideratul unei poezii sociale, a timpului, care să reflecte „imensa dramă a umanității” (acești poeți tineri au susținut, menționăm, sincer, nu la comanda sus-pușilor, ideologia de stânga).

Trebuie amintiți și alți scriitori care au militat pentru eliberarea națională a țărilor lor cum au fost englezul John Milton, polonezul Adam Miłkewicz, ucraineanul Taras Șevcenko și exemplele pot urma. Nu e exclus că Ion Vatamanu să fi fost influențat de succesul poezilor-tribuni ruși din generația anilor '50 și '60: Evghenii Evtușenko, Andrei Voznesenski, Robert Rojdestvenskii, Bella Ahmadulina sau Vladimir Tâbin, care, purtați de valul libertății iluzorii de după moartea lui Stalin, au reușit să capete o notorietate publică de neînchipuit cu câțiva ani înainte.

La solicitarea timpului, Ion Vatamanu cultiva o poezie ocazională, politic-patriotică. Prilejuri inspiratoare au constituit pentru el Marile Adunări Naționale, sărbătoarea Limba Noastră cea Română, activitatea-model a unor scriitori implicați în mișcarea națională ș.a. De menționat că o astfel de poezie destinată publicului uzează de limbajul și forma versului popular, ușor memorabil. Nu lipsesc sfaturile, îndemnul, căci în unele cazuri e nevoie ca poetul să îmbărbăteze, să cheme la luptă: „Dacă ți-i greu, dacă te surpră, dacă te frânge/ Aprinde luminile tale și pornește la drum,/ Numai decît va bate inima ta și va întreba sîngele/ Cine te surpră, cine te frânge, de ce ți-i greu și cum?// Asupra credinței tale se va înălța focul tău nestins/ Asupra luptei, asupra cîmpului, unde se vede jertfirea./ Nu poate nimeni să calce sabia ta, de aceea ne-nvins/ Va rămîne sufletul tău, cuvîntul tău și iubirea.” (*Dacă ți-i greu*).

Momentul '87 a generat un proces de recuperare a memoriei și demascare a falsului istoric. Dincolo de poemele scrise în stilul panegiricului istoric, Ion Vatamanu semnează texte care susțin existența unui cod al spiritului ce se opune minciunii generalizate. În mod firesc, în astfel de cazuri pornirea sarcastică, belicoasă, dură, menționate de exegezele autorului, devine inevitabilă. Poemul trebuie să fie colțuros și zburlit în materia lui embrionară, afișând o atitudine de permanentă frondă. Poemul *Tracic. Dacic. Get-latin?* are ceva în spiritul butadei orwelliene, pomenite mai sus: „Tracic. Dacic. Get-latin?/ Ba mă dau, ba mă-mprumut. .../ Ba mi-i tată un păgân,/ Ba mi-i tată o cucută. .../ Profesori la teorii/ Inventivi de ipoteze/ Sunt părinții însă vii/ Voi muriți cu-a-voastre teze. .../ Nu mă miră. Din salariu/ Faceți epoci viitoare,/ Zămisliți într-un acvariu/ Alte soiuri de popoare. .../ Ce pot zice? Nu mă mir,/ Vi-i selecția cinstită./ Ba sunt sort de trandafir,/ Ba sunt sort de răsărită”.

Activitatea de poet-tribun cere sacrificiu și spirit generos. Aceasta trebuie să răspundă nevoilor celor în suferință, a căror conștiință confuză trebuie să o limpezească. În cazul intelectualilor, singura ches-

tiune concretă în legătură cu care sunt răspunzători este buna folosire – adică folosirea corectă și cât mai puțin perfidă – a cuvîntului. Ca orice autentic poet în slujba Cetății, a polisului, Ion Vatamanu devine un justițiar, dînd cu tifla oricăror manifestări pseudopatriotice: „Nu călăreți de vorbe goale/ Cere timpul la-noire./ Ci datornici patrioți/ Și exemple de slujire.” (*Discurs polemic despre artă, viață și vorbire*). În aceste cazuri retorica poeziei devine grandilocventă, iar tonul – apoteotic, poetul asumându-și rolul de nou profet care vestește viitorul. Mereu vigilent, atent la datele concrete, necosmetizate ale realității, poetul o va lua în considerație ca atare. Are Ion Vatamanu un text profetic, anticipînd „isprăvile” unor manipulatori actuali: „Moldoveni în pașapoarte/ Azi pun graiul la votare/ Unica cetatea noastră/ Cu-a ei ziduri vorbitoare/ Ne sucesc în fel și chip/ Mîntea, sufletul, ființa...” (*Celor ce pun graiul la vot*).

Scriitorul exercită o relație de putere asupra a mii de oameni, el este hîrtia de turnesol a reacției chimice, dar și acidul care determină această reacție prin influența imensă pe care o are asupra celor care îl ascultă și citesc. De aceea, orice societate are nevoie în permanență de poeți-tribuni care să apere interesele cetățenilor. Neîndoios, în condițiile actuale, cu cetățenii afectați de polarizare socială, când trăim în continuare o criză de identitate și când persistă un soi de amnezie, de nostalgie după socialism, poetul tribun este de primă necesitate.

A cultiva astăzi un patrimoniu moral și simbolic, care să conțină modele inclusiv de poeți ai Cetății, înseamnă a rezista ritmului aiuritor, alienant al cotidianului, frivolității lui aplatizante, disprețului crescînd față de valori, tendințelor de bagatelizare și indiferentism moral. Existența unei astfel de constelații de exemple, din care nu trebuie să lipsească poetul Ion Vatamanu, ne va salva de instrumentalizarea interesată a trecutului, inclusiv a evenimentelor naționale importante, care au avut loc acum douăzeci de ani.